

СПОГАДИ. ХРОНІКА

УДК 902 (477) "1920/1984"

МИХАЙЛО КЛАПЧУК (1920-1984)*

Лариса КУЛАКОВСЬКА

Інститут археології НАН України, Археологічний музей

25 лютого 1920 р. у с. Корнич, що поблизу Коломиї, народився Михайло Клапчук. Тут він закінчив початкову школу, пізніше – гімназію у м. Коломиї.

В дитинстві на полі поблизу рідного села він зібрав фрагменти трипільського посуду, приніс до музею "Галичина" у Коломиї. Директор музею Кобринський допоміг йому провести перші археологічні дослідження, познайомив з відомим археологом Я. Пастернаком. Так відбулося знайомство з археологією. І, мабуть, не думалось – не гадалось тоді М. Клапчуку, що ця напівдитяча пригода визначить його майбутнє, стане сенсом його життя, улюбленою справою до останніх днів.

У 1938 р., М. Клапчук записався до Львівського університету на гуманістичний факультет, викладацький колектив якого на той час представляли Л. Козловський, М. Смішко, Я. Чекановський, А. Фішер, С. Роспанд, К. Хилінський. Там же він познайомився з Юрієм Полянським та Стефаном Круковським.

В університеті він працює препаратором на кафедрі археології, поглиблює свої знання в палеоліті. Тоді ж, у серпні 1939 р., за сприяння професора Л. Козловського він здійснив свій перший науковий маршрут: Коломия-Ланчин-Товмач-Городенка. В цей час він відкрив 22 верхньопалеолітичні та мезолітичні стоянки.

Восени 1939 р. він записався на другий курс тепер вже історико-філологічного факультету Львівського українського державного університету.

Саме в університеті став він членом Організації українських націоналістів. З початком війни М. Клапчук перебрався до рідного села Корнич і повністю присвятив себе роботі в ОУН.

22 червня 1944 р. М. Клапчука було заарештовано. Військовий трибунал І-го Українського фронту 16 вересня 1944 р. засудив його за статтями 54-Іа, 54-ІІ Кримінального кодексу УРСР на 10 років виправно-трудова таборів. Його було заслано до Казахстану у табір особливого режиму Степлаг у Джекказгані. Вірш, написаний Ярославом Диким, лаконічно і, мабуть, найправдивіше відтворює атмосферу, що панувала там.

Голодний степ, похилі люди й дикий сміх

Довкруг слід варварства й тиранства

* Автор та видавці складають щиро подяку родині Михайла Клапчука за надані матеріали.

Нас голод сушить, гонить крик
Разючим блиском чорний штик
Розправою негайно грозить
Глибока шахта, сирість, тьма
О, скільки жертв взяла вона!
Із поту, крові, людських ран
Гримить, нуртує Джекказган
Облитий потом та стражданням...

9 років 10 місяців 26 днів він був людиною за номером СЕ-214. 18 травня 1954 р. М. Клапчук був звільнений. Того ж року він переїжджає до м. Караганди, у 1960 р. вступає до Карагандинського педінституту, паралельно проводить пошукові археологічні роботи у Казахстані. У 1960-1968 рр він відкрив більше 300 археологічних пам'яток, зокрема дослідив ряд палеолітичних стоянок в басейні р. Нури та Сарасу. Найвідоміші: Кзил Джар III, Конайбек, Карабас III, Батпак VIII, XII. Та в зоні пустель – Айдарли II, Жаман Айбат IV, Космола, Гайдар I, Музбель I, Бируйнак VI, Обалисан I, опрацював здобуті матеріали¹ та освоїв спеціальність палеоботаніка. У ці роки він активно публікує результати своїх досліджень, виступає на наукових конференціях, співпрацює з відомими радянськими палеолітознавцями В. Любіним, В. Рановим.

У 1969 р. М. Клапчук подає до Ленінградського відділення Інституту археології АН СРСР кандидатську дисертацію “Палеолит Центрального Казахстана”. Список наукових праць, поданий до захисту налічував 11 робіт, кілька з яких були видрукувані в провідному на той час часописі “Советская археология”.

На секторі палеоліту ЛВІА дисертація була рекомендована до захисту. У відгуку, підписаному завідувачем сектору д-ром іст. наук, професором П. Борисковським та вченим секретарем, канд. іст. наук Л. Крижевською від 6 травня 1969 р., було написано: “...Если исключить единичные ранее известные здесь находки каменных орудий, М. Клапчук является пионером изучения древнего каменного века этой обширной территории: им обнаружены и всесторонне исследованы 12 значительных по объему находок местонахождений, датируемых ашельской, мустьерской и верхнепалеолитической эпохами каменного века.” Однак, захисту дисертації не сталося. Біографія М. Клапчука, його минуле стали тому на перешкоді.

Того ж 1969 р він отримує право повернутися на Батьківщину, в Україну. Родина оселилася в м. Делятині на Івано-Франківщині. Працювати за фахом вченому було заборонено, він обійняв посаду лаборанта на Делятинському лісокомбінаті. Та незважаючи ні на що, М. Клапчук продовжує археологічні дослідження. Пошукові роботи зосередились на Покутті та в Опіллі. Впродовж 15 років він відкрив понад 170 археологічних пам'яток. У 1975 р. М. Клапчук відкрив і максимально дослідив першу

стратифіковану у цьому регіоні пам'ятку доби верхнього палеоліту Межигірці (Галицький р-н Івано-Франківської обл.). Стоянка розташована на 120-метровій терасі лівого берега Дністра в мергелевому кар'єрі. Першовідкривач зафіксував один культурний шар, що пов'язаний з верхами палеогрунту, зібрав значну колекцію крем'яних виробів, фауністичні рештки, в попередньому плані охарактеризував індустрію та висловив думку про схожість її з матеріалами 7-го шару стоянки Молодове V в Середньому Подністров'ї².

З 1984 р. дослідження стоянки перманентно проводились Археологічним музеєм Інституту археології НАН України. В процесі досліджень стоянки виявлено ще два культурних шари. Верхній залягав вище основного і був відділений від нього стерильним прошарком (50-60 см). Кам'яні вироби і фауністичні рештки в ньому нечисленні. Нижче на 30-35 см від середнього (основного) шару в лесах зафіксовано ще один (нижній) шар. Зібрані вироби (різець, скребки, фрагменти двобічнооброблених знарядь і сколи їх оформлення) мають більш ранні (оріньякські?) риси³.

Найбільше вивченим сьогодні є основний (середній) культурний шар. У ході робіт розкрито біля 500 м² площі, відмічено скупчення кісток (залишки житлових структур?), вогнища, місця обробки сировини. У фауністичному наборі переважає північний олень. Окрім цього, присутні мамонт, кінь, бізон, песець. Подібні набори характерні для рангіферно-еквідних комплексів.

За сировину для виготовлення знарядь слугував місцевий крейдяний кремій та пісковик (відбійники). Нуклеуси призматичні одно- та двоплощинкові, зустрічаються нуклеуси для мікропластинок. В типологічному наборі провідна роль належить різцям (бокові, серединні, подвійні, на куті зламані пластини) Багатофасеткові різці практично відсутні. Наступна група знарядь – кінцеві скребки, серед яких є подвійні та скребки-різці. Мікроінвентар репрезентовано пластинками з притупленим краєм в різних модифікаціях, мікропилками. Є граветські вістря. В колекції є одне листоподібне вістря з випуклою основою. Техніко-типологічні показники (характер розколювання, типологічний набір) дозволяє віднести індустрію основного шару Межигірців до граветської культури та віднести її до кола молодовської верхньопалеолітичної культури.

Недавно для цього шару отримана радіовуглецева дата (деревне вугілля): GrN 27 070 BP⁴, яка видається більш коректною, ніж отримані раніше⁵.

Михайло Миколайович Клапчук помер у серпні 1984 р. Науковий доробок вченого налічує близько 100 наукових та науково-популярних робіт. Серед них особливу цінність мають рукописи: “Історія Корнича”, “Сторінки історії Яремчанської курортної зони від найдавніших часів до 1930-х років”, “Джерела до історії Делятинщини 1400-1700 рр.”, “Церковні будинки на

Деятинщині” тощо. Залишилися і його автобіографічні спогади, фрагмент яких і публікується нижче.

22 червня 1993 р. М. Клапчук був посмертно реабілітований.

¹ *Клапчук М. Н.* Археологические находки у хребта Жаман-Айбат (Казахстан) // МИА. 1971. № 173. С. 233-240; *Его же.* Позднеашельское местонахождение Жаман-Айбат 4 в Центральном Казахстане // СА. 1976. № 3. С. 176-189.

² *Григорьева Г. В., Клапчук М. Н.* Верхнепалеолитическая стоянка Межигорцы на Ивано-Франковщине // КСИА. 1981. Вып. 165. С. 58-63; *Клапчук М. Н.* Новые данные о палеолите и мезолите Прикарпаття // СА. 1983. № 4. С. 103-118.

³ *Кулаковская Л.* Межигорцы – многослойная верхнепалеолитическая стоянка на Днестре // АДУ в 1998-1999 рр. Київ, 2000.

⁴ *Haesaerts P., Borziak I., Chirica V., Damblon F., Koulakovska L.* Cadre stratigraphique et chronologique du Gravettien en Europe Centrale // Dolnivestonicke Studie. Archeologicky ustav CR. 2004. 11. P. 33-56.

⁵ *Кулаковська Л. В., Ситник О. С.* Про новий палеолітичний осередок у Подністров'ї // Охорона історико-культурної спадщини: історія та сучасність. Київ, 1997; *Kulakovska L., Otte M.* Mejigirzi // Prehistoire Europeenne. 1999. V. 13. P. 149-166.

Стаття надійшла до редколегії 22.09.2006
Прийнята до друку 25.09.2006